

ZDEŇKA KALNICKÁ:**Filozofie a feminizmus**

Ostrava: Ostravská univerzita 2010, 152 s.

Na filozofiu, jednu z najstarších vedných disciplín, možno nazerať z rôznych hľadísk. Zdeňka Kalnická sa vo svojej monografickej práci rozhodla pre pohľad určovaný najmä kategóriou rodu (gender) ako analytickou kategóriou, ktorá umožňuje postihovať tradične zanedbávané, prehliadané aspekty sociálnych javov súvisiace s elementárnym konštatovaním, že „človek, to sú prinajmenšom dvaja“ (muž a žena). Táto kategória, o ktorú sa opierajú základné metodologické princípy feministických teórií, umožňuje odhaľovať menej zohľadňované aspekty sociálnych javov týkajúce sa predovšetkým skúsenosti žien tak v histórii, ako aj v súčasnosti. Kategória rodu je účinným nástrojom na analyzovanie podôb a príčin sociálnych nerovností a mocenských asymetrií medzi rodmi, ale aj diskriminácie žien v rôznych oblastiach života; umožňuje skúmať aj podoby a príčiny nerovnej reprezentácie žien a ženskej skúsenosti v teoretických koncepciách, a to v rámci tak spoločenských, ako aj prírodných vied, a napokon v rámci celej kultúrnej histórie.

Ak hlavným cieľom každej feministickej teórie, ako na to poukázala viedenská filozofka Herta Nagl-Docekalová, je „konfrontovať celý odbor s problematikou hierarchických vzťahov medzi pohlaviami“, to znamená skúmať, do akej miery sa teoretické (filozofické či špeciálnovedné) myslenie „v minulosti a súčasnosti podieľalo či podieľa na vytváraní a legitimizácii predstáv o hierarchii pohlaví“, tak hlavný program feministickej filozofie možno chápať ako kritické prehodnotenie celej predchádzajúcej androcentrickej orientovanej a „zákonom otca“ definovanej filozofie (ako aj celej kultúry).

Takto sformulovaný program tvorí východisko analýz v monografii Zdeňky Kalnickej, ktorá by mala, ako to vymedzuje sama autorka, sprevádzať čitateľov a čitateľky „po priestore vzťahov genderu a filozofie“ (s. 5), resp. vzťahov feminizmu a filozofie. Hneď dodám, že ide o vzťah, ktorý sa ešte aj dnes niekedy pokladá za oxymoronický, a to najmä vzhľadom na univerzalistické nároky tradičnej filozofie ako sféry vysoko abstraktného myslenia na jednej strane – a na politicko-praktické aspirácie feminizmu ako hnutia za práva konkrétnych skupín (žien) na strane druhej.

Autorka koncipovala knihu ako voľne na seba nadväzujúce tri časti, ktorých cieľom je odkrývať parciálne aspekty uvedeného vzťahu filozofie a feminizmu, robiť tak „zárezy“ spochybňujúce kontinuitu dejín filozofie a zároveň naznačujúce medzeru v nich, resp. potrebu zaplniť túto medzeru niečím, čo sa z nich neopodstatnene stratilo. Tak v prvej časti sa autorka vydáva po stopách niektorých polozabudnutých filozofiek, približuje nám ich osudy a ich pôsobenie vo filozofii, no popri týchto konkrétnych profiloch sa sústreďuje – metaforicky povedané – i na „bod obratu od bohyně k filozofovi“. Skúma príčiny a dôsledky tohto obratu späť tak s prechodom od mytológie k filozofii, ako aj so zme-

nou valorizácie ženskosti v dejinách kultúry (v súlade s Lyotardom to vysvetľuje tým, že v čase, keď vznikala grécka filozofia, v spoločnosti už vládlo patriarchálne usporiadanie, ktoré sa vpísalo do rodiaceho či rozvíjajúceho sa filozofického myslenia).

Pri sledovaní tematizácie otázky rodovej identity v antike sa Kalnická upriamuje nielen na porovnávanie názorov Platóna a Aristotela, v tomto ohľade značne odlišných, ale záber na antickú filozofiu rozširuje aj o postavy Hipparchie a Hypatie ako dvoch z početnejšej skupiny filozofiek, ktoré vstupovali svojím pôsobením do dobových filozofických diskusií a podieľali sa aj na vyučovaní filozofie. Pátranie po (polo)zabudnutých ženách-filozofkách je dôležitým (vo svetovej filozofii už bežným) procesom, ktorým sa postupne darí revidovať „jednorodový“ obraz dejín filozofie, aký vzniká pri listovaní v štandardných učebniciach či encyklopédiách a slovníkoch venovaných tejto oblasti a aký vstupuje aj do širšieho kultúrneho povedomia, upevňujúc v ňom neoprávnené stereotypné predstavy o neúčasti, resp. zanedbateľnej účasti žien na tvorbe kultúrnej histórie.

Preskočiac obdobie stredoveku (v ktorom tiež pôsobili viaceré významné filozofky a mysliteľky spriaznené zväčša s teológiou) autorka predstavuje v ďalšej časti práce vybrané osobnosti žien, ktoré sa venovali filozofii od počiatku novoveku až po súčasnosť. Robí to zaujímavým spôsobom: Osobnosti týchto žien portrétuje na pozadí ich vzťahu ku konkrétnym filozofom či, presnejšie, na pozadí porovnávania ich názorov s názormi daných filozofov. Tak pred nami defiluje dvojica Marie le Jars de Gourney a Michel de Montaigne (Marie bola obdivovateľkou, neskôr editorkou filozofových spisov, v niektorých momentoch dokonca prekonala názory svojho „duchovného otca“), Alžbeta Falcká a René Descartes (v tomto prípade autorka dokumentuje na obsiahlej korešpondencii Alžbetine kritické pripomienky napríklad na margo dualizmu duše a tela), ďalej Mary Wollstonecraftová a Jean-Jaques Rousseau (v práci sa zdôrazňuje, že Mary bola ráznou kritičkou filozofových názorov na utváranie osobnosti dievčat a chlapcov, na možnosti ich sebarealizácie, čím prekročila horizont rousseauovského osvietenského humanizmu). Špecifickú podobu mal vzťah ďalšej dvojice, ktorú autorka v knižke predstavuje, a to Harriet Taylor Millovej a Johna Stuarta Milla (je známe, že Mill verejne priznával vplyv Harriet (ktorá sa v neskorších rokoch stala jeho manželkou) na vlastné názory najmä v oblasti práv žien). Na kontrapozícii názorov o rodovej identite u Sigmunda Freuda a Simone de Beauvoirovej je utvorený profil významnej francúzskej filozofky, jednej z „matiek feminizmu“. A napokon plejádu dvojíc uzatvára časť venovaná Masarykovi ako feministovi, ktorým sa stal nesporne aj pod vplyvom svojej manželky Charlotty.

V druhej časti knihy sa do popredia pozornosti dostáva kategória rodu, a to práve v súvislosti s jej pomalým vstupom do filozofie (aj s ohľadom na český kontext, čo jej dáva príležitosť zamýšľať sa nad príčinami nechoty uznať relevantnosť a užitočnosť tejto kategórie pre filozofické myslenie). Tým sa však Kalnická zároveň dotýka otázky filozofického kánonu, jeho utvárania v dejinách filozofie a jeho dôsledkov, pokiaľ ide o spôsoby videnia či tematizácie rôznych problémov. Presvedčivo argumentuje, prečo je potrebné uviesť do jestvujúceho filozofického kánonu feministickú perspektívu, a poukazuje na výsledky, ktoré feministický výskum dosiahol, resp. môže dosiahnuť práve vďaka horizontu rozšírenému o feministický zorný uhol. Autorka sa neobmedzuje na všeobecnú

kritiku filozofického kánonu (v jeho dejinnej i súčasnej podobe), ale kriticky reflektuje aj konkrétnu podobu filozofického kánonu v Českej republike (nemožno prehliadnúť isté paralely so situáciou mimo ČR, na čo upozorňuje aj autorka). Za nesporne podnetný možno pokladať spôsob, akým reflektuje konštrukciu filozofického kánonu, ako aj cieľov, ktoré si vytyčuje jeho feministická kritika. Inšpirujúco pôsobia najmä analýzy niektorých textových „stratégií“ marginalizácie filozofií v závere druhej časti knihy.

Filozofický diskurz zostáva témou skúmania aj v tretej, poslednej časti knihy, tu však naň autorka nahliada najmä cez prizmu obraznosti, metaforickosti ako dôležitých aspektov filozofického textu. Opodstatnene a s príslovečnou dôslednosťou obhajuje tézu o možnom spojenectve racionality a obraznosti vo filozofickom diskurze, stotožnená s názorom, že filozofický diskurz sa pohybuje na hrane medzi doslovným a metaforickým, v priestore dialektického napätia, ktoré vzniká medzi pojmom a obrazom-metaforou. Inými slovami, tento diskurz sa pohybuje „v akomsi medzipriestore imaginácie a racionality“ (s. 133). Dôsledkom takéhoto presvedčenia je zdôrazňovanie myšlienky, že metafora by sme mali vo filozofii oceniť „ako neoddeliteľný aspekt filozofovania, ktorého scenéria sa nám otvára cez obrazotvornosť a zakresľuje cez racionalitu“ (s. 134). Výrazom intelektuálnej dôslednosti je aj to, že autorka nezostáva len pri reflektovaní a zdôrazňovaní významu metaforickosti filozofického diskurzu ako jeho dôležitej súčasti vo všeobecnej rovine, ale – verná logike svojho textu ako celku – aplikuje práve kategóriu rodu ako účinný nástroj tejto reflexie. Zameriava sa pritom na prioritné otázky používania metafory ženy a ženskosti vo filozofii, odlišnosti metafory muža/mužskosti od metafor ženy/ženskosti. Kládne si otázku, k akým dôsledkom táto rozdielnosť vedie a aké ciele sleduje. V súlade s touto logikou dospieva v závere práce ku skúmaniu povahy feministických metafor a ich možného pôsobenia vo filozofickom diskurze, zameriavajúc sa najmä na analýzu metafor v prácach Julie Kristevy a Luce Irigarayovej.

Knižka Zdeňky Kalnickej, pôvodne určená najmä študentom a študentkám filozofie a iných humanitných odborov (s dôrazom na metodickú prepracovanosť výkladu problematiky), môže oslovovať oveľa širší čitateľský okruh. Dodám ešte, že knižka síce predpokladá istú znalosť základných pojmov a problémov, je však – hoci odborne solídne fundovaná – napísaná prístupným jazykom a príťažlivým spôsobom, ktorý môže prilákať aj tých, ktorí sa s témou oboznamujú po prvý raz.

Etela Farkašová

mim. prof. doc. PhDr. Etela Farkašová, CSc.
Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK
Šafárikovo nám. 6
814 99 Bratislava 1
SR
e-mail: farkasova@fphil.uniba.sk